

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ ve EDEBİYAT

Sunucu: Değerli Akademisyenler, Değerli Konuşumuz, Sevgili Öğrenciler Atılım Üniversitesi 10 yıl etkinlikleri kapsamında, Atılım Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi tarafından düzenlenen ve Prof. Dr. Sayın Erendiz Atasü'nün konuşmacı olarak bizleri onurlandırdığı "Düşünce Özgürlüğü ve Edebiyat" konulu konferansa hoş geldiniz. Konferansa geçmeden önce Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sayın Oya Batum Menteşe'yi açılış konuşmalarını yapmak üzere kürsüye davet ediyorum.

Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Oya Batum Menteşe: Değerli hocalar, sevgili öğrenciler bugün burada çok değerli bir konuğu ağırlamaktan fakültemiz adına çok büyük bir onur duyuyorum. Kendisi benim hem dostumdur, çok sevgili arkadaşımdır. Aynı zamanda Çağdaş Türk Romanının en değerli yazarlarından bir tanesidir. Şimdi kısaca onun özgeçmişinden biraz bahsetmek istiyorum.

Prof. Dr. Erendiz Atasü, diye takdim ettik. Erendiz, 68'de Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nden mezun oldu ve aynı fakültede akademik kariyer yaptı. Profesörlüğe kadar yükseldi. Farmakognozi profesörüdür, kendisi aslında. Akademik kariyer yaparken bir yandan da yazarlık mesleğini daha doğrusu yazarlığa başlamıştı, 81 senesinde. 1997'de tamamen yazarlığa konsantre olmak için emekliliğini istedi ve o günden beri sadece yazar, düşünür olarak devam ediyor çalışmalarına. Erendiz'in ilk öykü kitabı 1981'de yayınlandı. Adı "Kadınlarda vardır." 82'de bu öykü kitabı Akademi Kitabevi birinciliği ödülünü kazandı. İkinci öykü kitabı "Lanetliler" 1985'te yayınlandı. Almanca'ya çevrildi. 2004'de Almanya'da yayınlandı. "Dullara yas yakışır" üçüncü öykü kitabı 1988'de, "Onunda güzeldi" 1991'de yayınlandı. Benim en sevdiğim öykü kitabı "Taş üstüne gül oyması" 1997'de yayınlandı. 1997'de Yunus Nadi öykü ödülünü ve 1998'de Haldun Taner öykü ödülünü kazandı, aynı kitap. Son öykü kitabı 1998'de yayınlandı, "Uçuyorum." Erendiz'in tabii bir romanları da var. Bunlar sadece öyküleri, romanları ilk romanı "Dağın Öteki Yüzü" 1995'te yayınlandı. 1996'da Orhan Kemal Roman Armağanını kazandı. İngilizce çevirisi 2000 yılında İngiltere'de yayınlandı. İkinci romanı "Gençliğin O Yakıcı Mevsimi" 99'da, "Bir Yaş Dönümü Rüyası" 2002'de yayınlandı, Yunanca'ya çevrildi. 2004'te Yunanistan'da yayınlandı. "Açık Oturumlar Çağı" son romanı da 2006'da yayınlandı.

Ayrıca Erendiz, Edebiyat Eleştirmeni ve Deneme yazarıdır. Erendiz diyorum, özür dilerim. Sayın Erendiz Atasü, denemeleri "Benim Yazılarım", "Kadınlığım, Yazarlığım, Yurdum", "İmgelerin İzi", "Kavram ve Slogan" adı altında dört kitap olarak toplandı. Şu anda bir roman ve bir öykü kitabı yazmakta, ben bir makale bitiriyorum, bakıyorum Erendiz bir roman yazmış. Ay aman ben öteki makaleyi yazayım derken bir öykü kitabı çıkarmış. Çok verimli, üretken bir yazar. Yazar olarak Erendiz Atasü'yü, kadın duyarlılığını, kadının iç dünyasını, kadının ezilmişliğini en iyi şekilde anlatan yazar olarak tanımlarız, edebiyat eleştirmenleri yahut edebiyatçılar bizler. Ama bu sınıflandırma bence sınırlayıcı Erendiz içinde yaşadığımız çağ çok iyi anlayan birisi özellikle Türkiye'nin içinde yaşadığı tarihsel dönemi çok iyi değerlendiren bir yazar hatta kendisi şöyle der. "*Kaderimizin sınırlarını belirleyen, içinde yaşadığımız tarihsel dönemdir.*" Bu sözünü çok severim, hakikaten kaderimizi ne çizer, işte bu içinde yaşadığımız 21. yüzyılın şu gününde şu tarihte Türkiye'de olmak kaderimizin biz parçası, çizen bir parçası. Sizi değerli yazarımızla baş başa bırakmadan önce aramızda bulunan çevirmen yazar Şadan Karadeniz'e bize de katıldığı için teşekkür ederim, dinleyici olarak geldi, bugün. Şadan Karadeniz biliyorsunuz. Umberto Eco'nun "Gülün Adını" çeviren, çevirmenimiz daha bir çok eserleri var. İnşallah bir dahaki sefere onu da konuşmacı olarak aramızda göreceğiz. Bugünü hazırlayan İngiliz Dili Edebiyatının genç enerjik bölüm başkanı Yrd. Doç. Dr. Evrim Doğan'a da çok teşekkür ediyorum, çabalarından ötürü. Şimdi Sayın Erendiz Atasü'yü davet ediyorum.

Prof. Dr. Erendiz Atasü: Değerli arkadaşlar hepinize merhabalar. Sevgili dostum değerli edebiyat bilimci Prof. Dr. Oya Batum Menteşe'nin bütün güzel sözleri çok teşekkür ediyorum. Sağolsun çok iyimser yorumları var benim için, bu kadarını hak eder miyim, bilmiyorum? Değerli arkadaşlar Elias Canetti'yi pek çoğumuz duymuşuzdur. Çok değerli bir Avusturyalı yazar Nobel Ödülü sahibi. Elias Canetti hem romancı hem deneme yazarı bir denemesinde şöyle yazmış "*Önceden tayin edilmiş bir manevi hayatın bana dayatılmasını istemiyordum. Süprizlerle karşılaşmak, hayret etmek, her türlü insani durumla yavaş yavaş kendim tanışmak istiyordum*" Din duygularından bahsediyor. Din üstüne kaleme alınmış bir denemede böyle söylüyor. Dikkatinizi çekerim, bir manevi hayatım olmasını istemiyordum, demiyor. Bana kuralları tespit edilerek dayatılan bir manevi hayat istemiyordum. Bazı şeyleri kendisi düşünmek, kendisi yorumlamak, kendisi anlamak, kabul etmek yada reddetmek istiyor. Sanırım düşünce özgürlüğünün başladığı nokta işte tam da burasıdır. Sorgusuz, sualsiz genel geçer kabul edilen ne varsa onu bireyin kendi aklının süzgecinden geçirmesi ve sorgulanmayan bu şeyleri kendi içerisinde sorgulayabilmesi, düşünce özgürlüğünün başladığı nokta buradadır. Bir dogmanın yayılması için çalışmanın, düşünce özgürlüğüyle bir alakası yoktur. Şimdi, bu bireysel akıl yürütme sürecinin içerisinde siz sorguladığınız şeylerden mutlaka kopmak durumunda değilsiniz. Mutlaka onu reddetmek durumunda değilsiniz. Dinle ilgili bir örnek verdik. Başka bir dogmadan da örnek verelim. Mesela Marksizmin dogmalaştığı bir coğrafya da bir dönemde diyelim. Genç bir arkadaş kendisine öğretileni olduğu gibi kabulde edebilir, tanınan özgürlük çerçevesinde kendi aklında bunu sorgulayabilir mi? Sorgulamanın sonucu belki hak verecektir. Belki reddedecektir. Belki bazı eleştiriler ve yorumlar geliştirecektir. Her dogma için geçerli olan bir durum. Doğru kabul edilenin sorgulanması, orada başlıyor düşünce özgürlüğü. Kişisel yaşamda da böyle, toplumsal tarihte de böyle, düşünce özgürlüğünün kendi iç tarihinde de öyle.

Dinsel dogmanın sorgulanmasıyla düşünce özgürlüğünün insanların hayatına girmesinin nedenini ben şuna bağlıyorum. O dönemlerde yani orta çağlarda insanların hayatındaki en büyük etmen dindi. Bugün hayatımızdaki en büyük faktör nedir diye sorarsanız. Ben teknoloji derim, ama o dönemde dindi. O nedenle insan hakkına bağımsızlık lütfedildiği zaman, kendi güçleri tarafından insanın kendi gücü tarafından ilk sorgulanan haliyle din oldu. Bunu da böyle belirtmekte yarar görüyorum. Şimdi bu haliyle bir düşünce özgürlüğü batıya ait bir olgu. Şimdi ben arkadaşlarımla bile böyle koşulsuz batı hayranlarında filan hiç değilimdir. Ama Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek lazım. Doğu uygarlıklarında, yani zaten kabile uygarlığında düşünce özgürlüğü diye bir şey zaten var olamaz. Kabile insanın veya aşiret insanın daha doğayla tam olarak ilişki kurmadığı bir dönemin uygarlığı, -o da bir uygarlık- yaşamaya uğraşıyor, doğayla savaşıyor. Orada zaten söz konusu olamaz. Doğu'nun uygarlıklarında Çin olsun, Hint olsun, Japonya olsun koşulsuz itaat geçerli insan ilişkilerinde. Orta Doğu'nun Müslüman uygarlıklarında düşünce özgürlüğü gelişebilirdi, ama gelişmedi. Hep duymuşuzdur, "İçtihat Kapıları kapandı" derler. Abbasi Sultanlığı, halifeliği zamanında oluyor, bu. Yani ne demek "İçtihat Kapılarını"nın kapanması, Kur-an'a yeni yorumlar getirilmesi yasaklanıyor. O dönemde iki çizgi var, Müslüman düşünürler arasında İslam düşünürler arasında, İmam Gazali çizgisi, İbn-i Rüşd çizgisi. İbn-i Rüşd yorumlamaya açık bir tarzın öncüsü, İmam Gazali daha kuralcı, daha katı bir tarzın öncüsü, Abbasi iktidarının ağırlığını İmam Gazali tarafına koymasıyla, onun çizgisi İbn-i Rüşd çizgisine galabe çalıyor ve orada bizim düşünce özgürlüğüyle irtibatımız bitmiş oluyor, maalesef. Şimdi demek ki, batıda dinsel dogmanın insan aklıyla sorgulanmaya başlamasıyla düşünce özgürlüğü, özgürlük ve düşünce aynı zamanda, insanların hayatına bir kavram olarak zihinlerinde ve yaşamlarında hem kavram hem olgu olarak beliriyor.

Şimdi herkesin düşünce özgürlüğüyle tanıştığı yani kendisinin özgürce düşünmeye başladığı, sorgulamaya başladığı bir nokta vardır, hayatında. Şimdi eğer bizler, Türkiye yurttaşları, bizler Türk Ulusu, Cumhuriyetimizin aydınlanmacı çizgisini koruyabilseydik ve geliştirebilseydik, düşünce özgürlüğüyle, düşünmeyi öğrendiğimiz zaman tanışmış olacaktık. Ama biz ülkece bu aydınlanmacı çizgiyi korumak ve geliştirmekte ne yazık ki başarılı olmadık. Şimdi ufak bir çocuk pek düşünmez. O içgüdüleriyle, ani tepkileriyle, ani

duygularıyla hareket eder. İnsan, düşünülen bir evde doğmuş ise düşünmeyi farkında olmadan annesinden, babasından öğrenmiş olabilir, öğrenmeye başlar. Ama çoğu kez hayatın baskısı bir yandan, ekmek kavgası bir yandan aydınlanmacı çizgisini koruyamadık eğitimimizin dediğim tekrarlamacı bir eğitim olarak kaldı pek çok kurumda. Tek tek çok iyi öğretmenlerin, çok iyi müdürlerin, çok iyi eğitim kurumlarının çabası tek tek büyük bir mana ifade etmiyor, onlar ada gibi kalıyorlar. Genelde ne yazık ki ezberci diyoruz, ben tekrarlamacı diyorum. Tekrarlamacı bir eğitim sürecinden geçiyoruz. Hayat baskısı da bir yandan bastırınca kişisel ilişkiler şu bu geçimsizlik, insanların hakikaten düşünmeye vakti kalmıyor ve pek çoğumuz düşünmenin adım atmadığı evlerde büyüyoruz. O zaman nerede öğreniyoruz, düşünmeyi? Eğitim sistemi, ilkokulda başlıyoruz, ilk adımlar nedir, matematik başka bir düşünce öğreten sistem dilbilgisidir. Bunlarla başlıyoruz. Aydınlanmacı çizgimizi koruyabilseydik, sınıfta soru soran çocuklarımız olacaktı. Onları azarlamayan öğretmenlerimiz olacaktı ve biz başka bir yerde olacaktık. Ama bunu yapamadık. O zaman pek çoğumuz düşünce özgürlüğüyle tanışmadan hayatımızı bitiriyoruz. Tanışanlarımız bir duygusal sarsıntı sonucu tanışıyor. Bir duygusal sarsıntı, nedir o, mesela bazen sevdiğiniz bir insanı kaybettiğinizdir, bazen büyük bir haksızlığa uğramanız yada büyük bir haksızlığa tanık olmanızdır. Bir şey, bir duygusal sarsıntı. Mesela günümüzün gençleri dünyanın seçtiği yol gereği Neoliberal ekonomiyi fevkalade iyi, iyi değilse de yeri başka bir şeyle doldurulamaz, değişmez kader filan gibi kabul ediyorlar ve onun üstünde de pek fazla düşünmüyorlar. Pek çok genç insan, ne zaman bu sistemin üzerinde düşünmeye başladı biliyor musunuz? 2001 krizinde kapının önüne kondukları zaman. Bir büyük darbe, bir büyük acı ve hemen işte bulunmuyor. O süreçte bizim yaşadığımız nedir, bu sistem ne biçim bir sistemdir diye pek çok insan o zaman sorgulamaya başladı. Ama bir çok insan o sorgulamayı da reddetti. Çünkü o sorgulama onun içerisinde bir takım duygusal alt-üstlere neden olacaktı, reddetti. Öfkesini ne yaptı, içine hapsetti, neye öfkelenildiğini bilemedi ve öyle öfkeli, mutsuz, uyumsuz bir insan olarak hayatına devam etti. Şimdi böyle bir duygusal sarsıntıyla tanışıyorsak düşünce özgürlüğü veya aklımızın sorgulama sürecini, o zaman bunun içinde duygular ne menem şey bu düşünce, içinde duygu var demek. Ama duygu da her zaman düşünce yok. Acaba bu düşünce neyin nesi insanlar bunu nasıl tanımışlar?

Ben kendimce düşünce dediğimiz şeyin, beyin veya düşünme süreçlerinin beyin işlevlerinin bir üst örgütlenmesi olarak tanımlıyorum. Kendimce böyle tanımlıyorum. Ama daha profesyonel bir bakış isterseniz, size iki felsefecinin Rozelthal ve Yudin, bunların düşünce ve düşünce süreçleri üzerine tanımını verebilirim. Onlarda düşünceyi beynin en yüksek ürünü olarak tanımlıyorlar. Ama yani işin içine beyni koyduğumuz zaman zaten fizyolojik bir duruma, biyolojik, anatomik bir duruma atıfta bulunuyoruz, demektir. Yani bir biyolojik süreç nereden baksak düşünce, ama tabiki sadece bir biyolojik süreç değil. Rozelthal ve Yudin iki olayın, iki olgunun altını çiziyorlar. Birincisi gerçeklik, yani düşünen insanı çevreleyen ortam, ikincisi de onun sosyal durumu, yetiştirilişi, toplumda bulunduğu yer, yaptığı iş vs; gerçeklik ve kişinin sosyal durumu. Şimdi gerçeklik yada ortam dediğimiz şeyi ben şöyle iki bölümde düşünüyorum. Birincisi demin Sayın Oya Batum'unda değindiği gibi tarihsel süreç, içinde yaşadığımız tarihsel süreç, ikincisi de coğrafi ve iklimsel çevre koşulları. Şimdi bugün bizim Türkiye olarak yaşadığımız tarihsel süreç nedir? Bana göre biz çok tipik karşı devrim süreci yaşıyoruz, bana göre böyle. Şimdi ben böyle bir kanı taşıdığımı göre düşüncelerimin hepsi bundan etkilenecektir. Başka birisi benim gibi düşünmez. Derki hayır biz yepyeni bir özgürlük çağının arifesindeyiz. Böyle karşı devrim filan değil, biz bir özgürlük çağının arifesindeyiz. Onun düşünceleri de bu doğrultuda gelişecektir. Ancak gerçek olan bir şey var. Orada da bir şey var demekki bir değişim var. Ben onu olumsuz görüyorum. Başka birisi olumlu görüyor. Ama o değişimden biz kaçamıyoruz. Onu hesaba katarak istesekte istemesekte diye düşünüyorum, yorumumuz farklı olabilir. Gelelim çevresel ortama, ben diyorum ki dünya bir çevre felaketine gidiyor. Siz diyebilirsiniz ki amma karamsarsın. Yani bir iklim değişikliği oluyor. Her zaman olmuş, dünyanın 10 milyar yıllık hayatında olmuş, onun gibi bir iklim değişikliği oluyor, dersiniz ve düşünceleriniz öyle seyrediyor. Ama gene ortada demekki bir süreç var, bir değişim var, bir şey var. Ben negatif yorumluyorum, siz olumlu yorumluyorsunuz. Ama düşüncelerimizin bu süreçten bağımsız olması mümkün değil.

Anlatabildim mi? Şimdi demekki biyolojik faktör, tarihsel durum ve çevresel koşullar düşüncelerimizde çok etkili. Başka bir şey tabi düşünce süreçleriyle ilgili olan, beynimizin mantıksal işleyişiyle çok alakalı düşünce veya zihnimizin diyelim mantıksal işleyişiyle, tabi zihnimizin bütün işleyişi mantıksal değil mantıksal işleyiş, onun bir bölümü. Yani bundan ne demek istiyoruz, biraz lisedeki mantık derslerini anımsayalım veya felsefe okuyanlarımız varsa onları anımsayalım. Mesela soyutlama yapma nitelik, kabiliyet değilmi, somut bir şeyden elle tutulur bir şeyden başlayıp ondan bir kavrama bilmek, soyutlama. Ya da somutlama yapmak, bir kavramdan başlayıp onu hayatın içerisindeki somut olaylarla ve somut insanlarla o kavramı açıklamak, örneklemek, mesela. İşte Tümünden gelim, tüme varım gibi düşünce süreçleri bunlar hep mantıksal işleyişle ilgili olan. Çok önemli bir şey zorunluluk ve rastlantısallık arasındaki ilişkiler, onları da mantıksal düşünce sistemiyle beyin çalışmasıyla buluyoruz. Zorunluluk ve rastlantısallık, başka bir deyişle doğa yasası ve belirsizlik arasındaki ilişkiler.

Şimdi bilime uzak olan insanlar, bilim doğa yasalarıyla iş gördüğü için yasada bir yerde dogma gibi olduğu için bilimi de dogmatik bir şey olarak düşünürler. Oysa öyle değildir. Bilim her yasanı koyarken o yasanın geçerli olduğu koşulları belirtir. O koşulların dışında o yasa geçerli değil. Şimdi çok basit bir örnek verelim. Su 100 derecede kaynar, nerede? Dağın başında değil, Ankara'da da 100 derecede kaynamaz. Ya 99 küsürde kaynar ya 100 küsürde kaynar. 100 derecede sadece deniz kıyısında kaynar. Şimdi gündelik hayatta ihmal edilebilir olan böyle bilimsel nüansları, bilime uzak olan kişiler ya öğrenmedikleri ya unuttukları ya önemsemedikleri için bilimi de dogmatik zannederler. Hayır, bilim her bir kanunu koyarken geçerli olduğu koşulları tespit eder. O koşul aralığının dışında o kanun zaten geçerli değildir. Şimdi demek ki çok önemli olan bir şey zorunluluk ve koşulların ilişkisini saptamak. Mevcut koşulları saptamadan ileri süreceğimiz her düşünce bizi doğrudan başka yerlere götürecektir, ister istemez. Başka önemli bir işleyiş düşünce yani düşünmek basit bir işleyiş değil. Çok geniş bir alan ve bu alanın içerisinde farklı fizyolojik süreçler, farklı psikolojik süreçler, farklı etkilenmeler var. Gene önemli bir şey kavramak, bu bize analiz yapmakta yardım ediyor. Bir şeyi kafamızda bulanık olan bir olayın berraklaşmasına yarıyor. Düş gücü veya eskileri tahayyül dediği, bu da sentez yapmamıza yarıyor. Analiz ettiğimiz parçalardan yeni bir sentez oluşturmamıza yarıyor. Şimdi bu, bütün bu işleyişler tabi her düşünce anında devreye girmiyor. Herkeste de devreye girmiyor. Düşünce öğrenilebilen ve geliştirilebilen bir şey. En basitte somutlukla başlıyor. Çocuğa nasıl matematik öğretiyorlar ilkokulda, bir elma resmi yanına bir elma resmi daha oldu, iki resim, iki elma ondan sonra sayılara geçiyorlar. Somutluklarla başlıyoruz ve oradan soyutluklara gidiyoruz ve son aşamada ancak dille ifade edilebilen soyutluklar üzerine düşünürüz, daha üst düşüncelerle.

Şimdi düşünceyle ilgili benim söyleyeceklerim bu aşamada bu. Biraz da özgürlüğe bakalım. Acaba özgürlük ne? Gene özgürlüğün bir kavram olarak insanların yaşamında yer alması, yine aydınlanma devrimi dediğimiz süreçte başlıyor. İlk çağlarda öyle özgürlük diye bir kavram yok. Homeros Destanında özgürlük diye bir kelime yok. Alper Tunga destanında özgürlük diye bir kelime yok. İnsanların yaşamında böyle bir kavram yok. Hani özgür vatandaşlar Roma'da filan var ama onlara özgür tanımını sıfatını daha doğrusu yakıştıranlar daha sonraki tarihçiler, öyle ben özgürmüşüm, o köleymiş, insanları uğraştıran bir şey değil, bu. Ne zaman uğraştırmaya başlıyor? İnsanlar kavramları sorgulamaya başladıkları zaman yani bunun da maalesef diyeceğim, kökeni Batılı ve aydınlanma devrimi kökenli. Şu bizim 250 yıl geç kaldığımız aydınlanma devriminin, devriminden köklenen bir kavram özgürlük ve o ondan sonrada bir durum. Şimdi felsefeciler açısından özgürlüğü tanımlamakta daha ilk çatlak için başlangıcında ortaya çıkıyor. Şimdi hiç birimiz felsefeci değiliz onun için bunu kısa geçeceğim. Fakat bunları söylemek istiyorum. Çünkü şu anda ülkemizde düşünce özgürlüğü babında yürürlükte olan diyeyim samimiyetsizliği yada bulanıklığı, anlaşılabilirliği bunları kavradıktan sonra çok daha iyi göreceğiz. Şimdi daha işin başında özgürlüğün tanımında bir felsefi çatlak oluyor. Kant diyor ki aydınlanmacı Kant, *“özgürlük iradeyle ilgilidir, aklın dogmayı sorgulamasıyla başlar özgürlük”* diyor, Bu Kant'ın görüşü. Başka birisi Spinoza o diyorki, *“hayır Özgürlük iradeyle ilgili değildir, özgürlük arzularla ilgilidir”*. Şimdi her iki

görüşünde hayatta karşılığı var. Özgürlük arzularla ilgilidir derken, tabi yani şu andaki bir gelgeç iştahdan bahsetmiyor. Canım meyve yemek istedi de gittim yedim, bu değil. Doğanızın gereği neyse diyor kişisel doğanın, onun gereğini yerine getirmektir özgürlük diyor. Örneğin diyelim ki, bizim bunu kendi döneminin yasakları içerisinde söylüyor, tabi. Ben şimdi daha açık bir örnek vereyim. Diyelim ki, bir insanın doğası eşcinselliğe eğilimlidir, ona bunu yasaklayıp heteroseksüelmiş gibi davranmaya zorlamak, onun üzerine çok büyük bir baskı koymaktır. Spinoza'nın dediği bu aslında. Şimdi dediğim gibi ikisinin de hayatta karşılığı var. Fakat bu çatlak, zaman içerisinde tarihsel olayların insanları farklı düşünceleri sürüklemeleri ile vs ile sonuçta birbirinden kesinlikle ayrılacak iki özgürlük kavramına yol açıyor. Bir tanesi belki Kant çizgisinin devamı olabilir, pozitif özgürlükler diyor, felsefeciler buna. Bir tanesi Spinoza çizgisinin devamı olabilir, negatif özgürlükler diyor, felsefeciler bunun adına. Negatif özgürlükler ne demek; bireyin müdahalesizlik alanının geniş olması, Türkçesi bireyin karışanının, görüşünün olmaması. Bireye kim müdahale edecek, başta devlet, tukaka. Başka kim müdahale edecek, öbür bireyler, nasıl olacak, orası meçhül. Şimdi baştan negatif özgürlük kavramının toplumsal hayatta zaten baştan bir çatışması var. Bir sorunu var. Şimdi gene böyle basit bir örnek verelim. Diyelim ki; öğrencilerin kendi ders saatini tespit etmek kendi doğaları gereğine en uygun ders saati tespit özgürlükleri olsun. Şimdi benim gibi sabah uykusunu sevenler ne diyecek dersler öğleden sonra olsun. Öğleden sonra şekerleme yapmayı isteyenler ne diyecek yada sabah kafası çalışıp öğleden sonra daha rehavete gömülenlerin dersler sabah olsun. Nasıl çözüm bulunacak, baştan sorunlu.

Şimdi negatif özgürlük, sadece bireyin seçimini göz önünde bulunduruluyor ve her seçimi bireyin özgür iradesiyle yaptığını farz ediyor. Negatif özgürlük devlete tukaka diyen, öbür bireyleri de meçhül bırakan. Pozitif özgürlüğün iki önemli farkı var negatif özgürlükten. Pozitif özgürlük bireylerin seçim yapmak koşullarını göz önünde bulunduruyor. Gerçekten özgür iradesiyle mi o seçimi yaptı, yoksa yapmak zorunda mıydı. Güncel bir örnek verelim, bayan Gül, 16 yaşında parlak bir lise öğrencisiyken babası tarafından okuldan alınıyor ve kendi babası yaşında olabilecek bir genç adamla Bay Abdullah Gül'le o tarihte evlendiriliyor. Şimdi burada özgür bir seçimden söz etmek mümkün mü? Bunun adına bireysel seçim diyor, başkaları. Pozitif Özgürlük bunun ne bireysel olduğuna inanıyor, ne özgürlük olduğuna, çünkü o yaşta bir genç kızın ekonomik özgürlüğü, yok bir iş yapamaz, anne babaya hayır diyemez, baskıcı bir ortamda asıl onun hiç bir seçim yapma hakkı olmadığını pozitif özgürlük görüyor. Şimdi pozitif özgürlükle, negatif özgürlüğün arasındaki önemli kavrayış farkı bu. İkincisi, pozitif özgürlük bir sorumluluk alıyor üzerine, bireylerin gerçekten kendi iradeleriyle seçim yapabilecekleri bir ortam yaratmak istiyor. Pozitif özgürlük kavramı da birey için, aslında ama o ortamı hazırlamak bireyin gerçekten kendi özgür iradesiyle seçim yapabileceği ortamı hazırlama görevini devlete ve topluma veriyor.

Birey ne zaman güçlü olur?

- 1- Sağlığı yerindeyse,
- 2- Ekmeğini kazanabiliyorsa,
- 3- Hayatını tehdit eden bir unsur yoksa

Öyleyse ona eğitim vermek, ona sağlığını korumak, ona çalışma ortamı hazırlamak ve onun yaşamını tehdit eden artık hiçbir işlevi kalmamış geleneksellikleri, bizden bir örnek mesela töre cinayeti bunları hayattan sürüp atmak görevini veriyor, devlete ve topluma. Şimdi negatif özgürlüğü savunan insanlar birey için yola çıkıyorlar. Devlete sempatik bakmadıkları için ister istemez yerel kültürleri savunuyorlar. Peki o yerel kültürler bizim içinde bulunduğumuz coğrafyanın yerel kültürleri gibi yani Orta Doğu, Kafkaslar, Balkanlar, Doğu Akdeniz hepsi birbirine benzer. Bunların yerel kültürleri gibi bireye özellikle kadın bireye hak tanımayan bir yerel kültürse ne olacak, o kültürden bireyi kim koruyacak? Burada negatif özgürlük yanlıları çarşafa dolanıyorlar. Ama çarşafa dolandıklarını itiraf etmiyorlar. Hala sözlerini tekrarlamakta devam ediyorlar. Kafaları karıştırıyorlar ve ondan sonra bugün içinde yaşadığımız tabloların ortaya çıkmasına ve de başaklaşmasına katkı da bulunuyorlar, kötü niyetleri yoksa.

Şimdi bizde her halde pek çok insanın fark ettiği gibi düşünce özgürlüğü konusunda bir samimiyetsizlik var. Şimdi biraz daha somut konuşalım. 301 maddesi; 301 maddesinde

benimde tereddütlerim var. Yani bir kavrama hakaret edilebilir mi, Türklüğe hakaret edilebilir mi? Bana göre bir insana hakaret edilebilir, ancak bir kuruma hakaret edilebilir. Kavramlara bence hakaret edilemez. Ama bunu derken kavramların içine bütün kavramları koyuyorum. Fiziğe de hakaret edilemez, din kavramına da hakaret edilemez, matematiğe de hakaret edilemez, bana göre. Şimdi eğer bu arkadaşlar samimiydilerse 301'in kalkması için çok çabalayan entelektüel arkadaşlar samimi olabilirler. Ama samimiydilerse o zaman Sümerolog Prof. Dr. Muazzez İlmiye, -çünkü 90'nını geçkin bir bilim insanıdır- örtünmenin tarihçesini açıkladığı için dine hakaret ediyor diye mahkemeye çekildiği zaman, 301 kalsın diye bağırın arkadaşlarımızın o mahkemede de olması gerekiyordu. O duruşmada da olması gerekiyordu. Hiç olmazsa zevahiri kurtarmak için 1 2 kişi yollayabilirlerdi Ama yok, hiçbiri yoktu. O zaman çok büyük bir samimiyetsizlik var. Şimdi bu samimiyetsizliğin arkasında kötü niyet olabilir. Onu çözümlenmek elimde araç olmadığı için benim vazifem değil. Ama kafa karışıklığı yaratan, düşüncedeki karışıklığı yaratan durumu ben size açıklamaya çabalıyorum, burada. Bunun bir entelektüel insanların düşüncelerinin gerisindeki kargaşayı yaratan felsefi kavramları onun için burada vurguladım, nmlatabildim mi.

Şimdi gelelim edebiyat yaratıcılığı meselesine. Tabii bütün yaratıcılık olayları, ister edebiyat ne olursa olsun hakikaten analiz ve sentez kabiliyeti istiyor, insanın düşüncesinden. Edebiyat ayrıca tabii gözlem ve sezgi gibi şeyler istiyor, roman ve öykü yazarından. Diğer insanlara ait gözlem ve sezgi. Demin benle bir röportaj yaptılar üniversitenizden iki arkadaş, onlara da söyledim. Zaten edebiyatın uzun vade de okuruna kazandırdığı bir şey varsaki, vardır, nedir o, duyguları tanımdır. Psikoloji kitabından öğrendiğinizden farklı biçimde orada kuramsal öğrenirsiniz, hayatla itibatını kuramayabilirsiniz. Ama edebiyat size kendi duygularınızı ve başkalarının duygularını anlayabilme anahtarını verir ve bunu içten verir. Kuramsal bir şekilde değil, hayatla arasında boşluk bırakmadan verir, faydası budur, ayrıca dili geliştirir filan falan. Şimdi bizde genel geçer gene bir laf vardır. Efendim batı sanatı özgündür ve doğu sanatı çoğaltmacıdır, bu yok efendim öyle bir şey batı sanattı çoğaltmacı, bütün sanat çoğaltmacı yani yazanlar biliyor. Bir metni 30 kere yazıyorsun. İlk defa da çıkmıyor. Pek nadirdir, bir yazışta çıkan. 30 kere yazıyorsun. Avrupa'da resim galerilerini gezenler bilir. Aynı dinsel konulu resimleri görmekten insana fenalık gelir. İşte İsa çarmıhta acı çekiyor, Meryem ağlıyor, melekler uçuyor filan, tamam çok ustaca yapılmış, olabilirler, çok hoş olabilirler. Fakat hakikaten birbirine çok fazla benziyorlar. Uzmanı mutlaka aralarındaki farkı bilir. Ama uzmanı olmayanın gözünde çoğaltmadır. Bizim minyatürlerde öyle, bizim minyatürlerinde uzmanı olan yüzlerdeki ifadelerde o minicik yüzlerde farklar olduğunu söylüyor bize. Çoğaltma, sanatın bizatihi kendi içinde vardır. Ama ne var, şimdi Avrupa'da giderseniz, bir resim galerisini geziyorsunuz veya bir müzeyi, bir sürü insanlar derken, birden bir bakarsınız, bir oda da bir karanlık tablo üstünde yaşlı bir adam oturuyor. Bir genç kız yüzü, o yüzlere ışık vurmuş. O gördüğünüz resimlerden çok farklı bir şey, bakarsınız resimle çok ufak bir ilginiz dahi varsa çok fazla bilgeli bu Rembrandt dersiniz, şak bilirsiniz. Neden, Rembrandt'ın ışıkla bir sorunu vardır. Daha önce resim sanatında ışıkla uğraşamamanın onun bir sorunu vardır. Işık nereden geliyor, karanlığı nasıl deliyor, nasıl insan yüzüne vuruyor, bunu araştırıyor. Bunu araştırma özgürlüğünü ona toplum yadsımıyor. Anlatabiliyor muyum?

Batı sanatının son tahlilde doğu sanatına fark attığı yer, bireyin kendini geliştirmesine imkân tanınmasıdır. Yani düşünce özgür, yoksa oda her sanat kadar çoğaltıcıdır. Ama arada biri çıkar ve o yetişebilir. Kendini ortaya koyabilir, onu susturmazlar, onu bastırmazlar. Yada şimdiye kadar öyle yapmadılar. Şimdiden sonra Batı'nın da ne yapacağı çok şüpheli onuda söyleyeyim. Şimdi aradaki fark budur. Peki her şeye rağmen bizimde yani düşünce özgürlüğüne yabancı bir toplum olmamıza rağmen bizimde çok büyük sanatçılarımız yetişmiştir. Peki bu nasıl oluyor, şimdi bir şey söyleyeceğim, belki bu söyleyeceğim size çok acayip gelecek. Düşüncedeki kısıtlamalar belli koşullarda, koşulları sonra söyleyeceğim yaratıcıyı hiç ırgalamaz, hiç ırgalamaz. Neden? Söylemek istediğini doğrudan söylemekten vazgeçer, allegoriyle söyler. İşte galiba sanatçılardan genelde bu kadar nefret edilmesi, bir sebebi var. Dokunulmayan bir bölge var içlerinde, ne yapsanız. Ama bu hangi tür baskı için

böyle, bu feodal baskı için, feodal baskı kaba, çok korkunç olabilir, can alabilmiş. Fakat yapısı itibariyle basit bir baskıdır, karmaşık bir baskı değil. Ne istiyor? Herkes sussun, herkes sussun emirlerimi dinlesin. Kişinin iç dünyası onu ilgilendirmiyor. Feodal baskı böyle. Şimdi bizde Abdülhamit baskısı döneminde çıkmış, çok büyük iki yazar vardır. Birisi Halit Ziya Uşaklıgil, birisi Mehmet Rauf “Eylül”ün yazarı ne yazık ki dilleri ağdalı Osmanlıca’dır ve gençlerimiz bu mükemmel eserleri okuyamıyorlar, çok yazık. Yani onların tez zamanda güzel bir günümüz Türkçesine aktarılması lazım. Şimdi Halit Ziya ne yapar? Politik konulara hiç değinmez. Ama Aşk-ı Memnu’da öyle bir düşün sahnesi vardır ki, orada toplumun bütün cinsel ahlak anlayışını Halit Ziya eleştirir. “Eylül” romanı tümden evliliğe karşı bir isyan gibidir. Fakat Abdülhamit’in baskıcısı bunları anlamaz bile, anlamaz. Demek ki, feodal baskı sırasında siz bir takım koşulların yardımıyla bu baskıdan kendinize biz hava deliği açabiliyorsanız, yaratıcılığınız belki biraz zorlanıyor ama engellenmiyor. Fakat izninizle kompleks birleşik baskı diyeceğim. Daha çok gelişmiş, baskılarda böyle kolay değil. Yani Komünizmin baskısında yani kapitalizmin baskısında, yani şimdi günümüzde kökten dinciliğin baskısında bunlar çok gelişmiş, baskılar. Nasıl çok gelişmiş, sizin susmanız, onları tatmin etmiyor. Onların istediği gibi düşünmeniz, iç dünyanızın onların istediği gibi düzenlenmesi ve sizin onların istediği gibi davranmanız bekleniyor, sizden. Ha işte o zaman yaratıcılık bitiyor. Sovyetlerde bittiği gibi, Sovyet devriminin özgür dönemlerinde müthiş bir patlama vardı. Şiirde Mayakovski, sinemada Ayzenştayn müthiş bir müthiş bir güzel çok güzel eserler patlaması. Sonra ne olur, susmamayı denemiştik, ama çok gelişmiş baskının araçları onu teşhis ediyor. Mesela bir yazardan size söz edeceğim. Efendim Yevgeni Zamyatin 37’de ölmüş, Stalin zamanında, ne yapmış Yevgeni Zamyatin, benim dediğim şeyi kullanım demiş, algorilerle anlatayım demiş, hayvanlar arasında bir roman kurmuş. Hani “George Orwell; Hayvan Çiftliği” varya, o da onun gibi hayvanlar arasında bir roman kurmuş. Ama hemen Stalin’in zeki ve okumuş baskıcıları onu teşhis etmişler ve kitap basılamamış. Sonuçta adamda ülkesinde kendi öldükten sonra 70’lerde filan kitapları basılmış, torunları varsa görmüşler. Sonra başka bir örnek sinemadan vereceğim, ben burada Uçan Süpürge Film Festivalinde gördüm. Bir Bulgar filmi, “Binka Jeljazkova” isimli bir kadın rejisörün hayranlık verici bir filmiydi “Bağlı Balon”. Fevkalade soyut, çok soyut ama nasıl sizi sahneye bağlıyor ve nasıl sizi düşündürüyor. Şimdi bir balon geliyor, bir şehrin üstüne. Herkes onunla farklı ilişkiler kuruyor, kimisi patlatıyor, sonunda balon mahfoluyor, kimse bir şey kazanmıyor, ama böyle bir fabl gibi efendim Lafontaine’in fabl’ları gibi bir şey. Hemen teşhis etmiş, baskıcı. Bu gerçek komünist idealin bir simgesi olabilir balon, özgürlüğün simgesi olabilir diyerek filme yasak getiriliyor.

Şimdi kapitalist sistemin de baskısından örnek vermek istiyorum. Hani çok demokrat çok özgürlükçü olanlar Batı Avrupa, ABD’den, ben size bizzat şahit olduğum örneği vereceğim. Edebiyat alanından değil, sinemadan vereceğim. Ne yapıyor, kapitalist sistem; siz eseriniz koyuyorsunuz, herşeyi adlı adınca söylüyorsunuz, hiç onlara karışmıyor, hatta size ödül de veriyor. Sadece eserinizin ticari dolaşımını engelliyor. Bir rastlantı sonucu ABD’de bir sinema festivalinde Barbara Trend isimli bir belgesel sinemacının “Panama Aldatmacası” “Panama The Seption” adlı filmi ben tesadüfen izledim. Yönetimde oradaydı ve sonra izleyicilerle de konuştu filan. Şimdi bu, hiç birimiz hatırlamayacağız, tabi ki. 1989’da şu andaki Bush’un babası bizim eski Cumhurbaşkanı Özal’ın deyimiyle President Bush Amerika’yı yönetirken 1989’da Panama’nın Amerika’nın CIA’den maaşlı olan, -tıpkı Bin Laden gibi tıpkı muhtemelen Saddam Hüseyin gibi- Reiscumhur’u Amerika’yla bağlarını kopartıyor. Ben diyor ülkemi daha güzel sömüreceğim diyor. Yeter sana verdiğim şey ben yürüteceğim artık diyor, hepsini. Sen misin bunu diyen. Amerika Panama’ya çıkartma yapıyor 1989’da ve 2500 sivil katlediliyor. Bakın tam bir soykırım, sivil 2500 sivil katlediliyor. Bunun belgeselini yapmış, kadıncağız, Oscar almış, belgesel dalında. Ama hiçbir sinemada filmi gösterilmiyor. Hiç bir festivale filmi çağrılmamış, hiçbirimizin haberi yok.

Şimdi bir edebiyatçı yaratma özgürlüğü dediğimiz şey, düşünce özgürlüğüyle çok yakından ilgili bir şey. Bir edebiyatçı diyelim, koşullar ideal olsun hiç böyle baskı ne kapitalist sistemden baskı olsun, ne de devletten baskı olsun ne şu ne bu. Acaba düşünce

özgürlüğünü nereye kadar götürebilir. Bunun bir sınırı var mıdır, ne dersiniz? Önce sizin fikrinizi alayım. Sonsuz derecede özgürlüğü olsun mu, yani istediğini uydursun mu? Ne diyorsunuz, belki düşünmediniz bunu? Ben derim ki, gerçekleri saptıracak şekilde hayal gücünü çalıştırmayın. Bir sorumluluğu olduğunu düşünüyorum, sanatçıların. Düşünce özgürlüğünü kısıtlayan yalnız onun sorumluluk duygusu olsun. Polisler, yasalar yada kapitalizmin baskısı olmasın, kendi sorumluluk duygusu olsun. Ama o sorumluluk duygusuna taşısın, lütfen. Yani gerçekleri tahrif edecek şekilde bir kurgu yapmasın. Yani ne bileyim, ben diyelim ki çok aydınlık bir kentten bahsederken, onu çok karanlık bağınaz bir kent gibi göstermesinler. Bağınaz bir kent çizmek istiyorsa ona kendi uydurduğu bir isim versin. Bir tarihsel şahsiyetin insani yapısını anlatmak istiyorsa anlatsın. Onu zaten hayal gücünü çalıştırarak yapacaktır öyle hissedecektir. Ama onun tarihsel gerçeklere ters düşen bir potresini çizmesin. Yani o bir zalim adamsa onun zulmünün üstünü örtmesin. Ama zulmünün yanında insani yanı vardır, herkesin, Hitler bile köpek severdi, biliyorsunuz. Onu göstermek istiyorsa buyursun göstereyim. Yani düşünce özgürlüğünün bir sorumluluk sınırı olması gerekir, diye düşünüyorum, ben kendim. Şu anda komünist sistemden örnek verdim. Feci bir baskı oluyor, Stalin zamanında tabii bunu hepimiz biliyoruz. Feodal sistemden örnek verdim. Şimdiki sistemden de biraz örnek vermek istiyorum. Yani bizlerin ne yaşadığına dair.

Şimdi yayınevleri yazarlarından geniş bir kitleye hitap edecek, ama bu hitap etmeyi metnin basitliği üzerinden yapacak bir şeyler istiyor. Şimdi bu geniş bir kitleye hitap etmesinde bir şey yok, orada bir terslik yok. Metni iyice basitleştirerek hitap etmekte bir terslik var. Bu insanların düşünce kabiliyetine aşağıya çeken bir şey, tıpkı şu anda televizyon dizilerinin yaptığı gibi ve bu edebiyatı öldürecek olan bir şey. Çünkü biz insanlar çok çabuk tembelliğe alışırsak, rahata çok çabuk alışırız. Rahatın bir de negatif tarafı vardır ya ona çabuk alışırız ve bu aşağı çekilmenin sonu yok. Sonu şu biraz okur ilgi verir, ondan sonra bırakır, televizyon dizisine döner. Şimdi böyle bir açmaz yaşıyor, Türkiye'dekiler. Şimdi o satmıyor, bu satmıyor, kederli şeyler satmıyor, toplum sorununu irdeleyen satmıyor, bu arada ne oluyor. Okurla yani insanlarla yazarın bağı uzaklaşıyor. Sen gününün sorununu incelemeyeceksen nasıl insanlarla bağını canlı tutacaksın. O insanlar kendi sorunlarına yabancılaşmayı tercih ediyorlarsa o zaman zaten edebiyatı besleyen ana damarlardan biri bitti. Şimdi böyle bir koruma var. Ondaki dışarıdan yabancı sermayenin baskısıyla gelen inanılmaz bir çeviri, nitelikli çeviri değil, ama çalakalet yapılmış, çalakalet bir eserin çevirisi, böyle bir şey ve şunu da söyleyerek konuşmamı bitirmek istiyorum.

Bunun sonuçlarının ne olabileceğini düşünmenizi sizden sonra rica edeceğim. Düşünce özgürlüğü çerçevesinde yavaş yavaş yayınevlerimiz yabancı sermayenin eline geçiyor. Bu bana çok inanılmaz bir şey gibi geldi, Türkçe kitap basan bir yayınevini yabancı sermaye niçin alsın, ne alakası var, anlayamadım. İtalya'da ve Yunanistan'da bu iş baya bir mesafe kat etmiş. Bizde de başladı, nasıl müzik sisteminde başladı, bir takım şeyler bizde de başladı ve böyle bir takım satılan bir basından ve halktan bu satış gizleniyor. Bu şekilde yabancı sermayeye satılan yayınevleri başladı. Bu çorap söküğü gibi gidecek. Sonunda amaç tamamen yazarın düşünce özgürlüğünü devletin yasasının yapamadığı kadar kısıtlayacak ona belli bir formasyon eğlence için tattiri tattiri yazan bir insan formasyonu denecek bir sistem gelecek, adımını attı, haberiniz olsun. Özgürlüklerimizi korumak hepimize düşen bir şey, yani yapabileceğimiz ortam elimizden gitmeden önce ne yapabileceğimize özgürlüklerimizi korumak babında, birey olarak, aile olarak, küçük insan grubu olarak, dernek olarak yapmak durumundayız, diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim. Sorusu olan varsa, sorabilir.

Atılım Üniversitesi Kütüphane Müdürü Nilüfer Ünal: Ben sorabilir miyim?

Prof. Dr. Erediz Atasü: Tabii, buyurun.

Atılım Üniversitesi Kütüphane Müdürü Nilüfer Ünal: Ben kitabevlerini çok merak ettim. Hangi kitabevleri satıldı, acaba?

Prof. Dr. Erediz Atasü: Doğan, Eageleton adlı bir şirkete satıldı. Evet, başka sorumuz her halde yok çok teşekkür ederim.